

KUNNEN ZIJN WIE JE BENT, DAT IS (ONDER)WIJS!

– SAM steunpunt Mens en Samenleving –

*“De school moet een weerspiegeling
zijn van de samenleving waarin
elke jongere zichzelf kan zijn en
eigen keuzes kan maken.”*

**- Conclusie werkgroep Onderwijs,
Kinderrechtendag 2021**

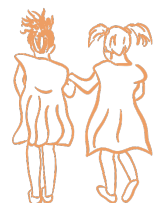
Hadiz is dertien jaar en woont sinds vijf jaar in België, samen met zijn moeder en twee zusjes. Voordien woonde hij in Afghanistan. In de klas wil de leerkracht hem altijd het woord geven als het gaat over diversiteit, maar eigenlijk wil Hadiz dat helemaal niet. Hij doet liever aan rekenen of voetbal.

Janne is zestien en zit in het vijfde middelbaar. Ze gaat best graag naar school, maar ballet doet ze nog liever. Er is een iets dat ze wel vervelend vindt op school, en dat is dat ze haar soms nog Jan noemen. Zo wil ze niet meer genoemd worden, want dat is een naam voor jongens en ze voelt zich geen jongen. Het kwetst haar dat haar leerkrachten en medeleerlingen hier geen rekening mee houden.

Alana, negen jaar. Haar school organiseert over de middag een voetbaltornooi, alleen voor de jongens. Voor de meisjes is er een dansworkshop. Alana begrijpt niet goed waarom ze niet mag meedoen aan het voetbaltornooi, want dat doet ze toch het liefst? Bovendien is ze er erg goed in.

De bovenstaande verhalen spelen zich allemaal af in de schoolcontext. Daarnaast gaat elk verhaal telkens over 'identiteit'. Hadiz, Janne en Alana hebben immers recht op een eigen identiteit, maar wat betekent dat voor hen en welke rol speelt hun school hierin?

Hierna volgt eerst een overzicht van studies die peilen naar het belang van identiteit voor jongeren, ook specifiek in de schoolcontext. Vervolgens zoomen we in op het concept identiteit, namelijk wat het betekent, in welke mate het juridische bescherming geniet en de rol die het speelt in het Vlaamse onderwijs. Deze bijdrage eindigt met een overzicht van educatief materiaal waar leerkrachten zelf mee aan de slag kunnen.

Jongeren zelf aan het woord over identiteit

Niet alleen Hadiz, Janne en Alana worstelen met hun identiteit. Zo stond de Warmste Week van 2021 in het teken van 'kunnen zijn wie je bent, dat verdient iedereen'¹. De keuze voor dit thema kwam niet zomaar uit de lucht gevallen. Uit verschillende onderzoeken bleek immers dat het een thema was (en is) dat heel wat jongeren nauw aan het hart ligt, en waar ze zelf mee worstelen².

Zo bleek uit een bevraging van de VRT-studiedienst (2021) dat één op de vijf Vlamingen zichzelf niet kan zijn en dat zeven op de tien Vlaamse jongeren vindt dat "een wereld waar iedereen zich goed in zijn vel voelt" en "waar iedereen de vrijheid heeft te zijn wie men is of wil zijn" heel belangrijk is³.

In navolging van deze resultaten besloten de onderzoekers van de Waddist-app om in de periode van november tot december 2021 zoveel mogelijk in te zetten op het thema '**jezelf kunnen zijn**'. De Waddist-app peilt naar de mening van jongeren tussen twaalf en dertig jaar door hen elke dag drie meerkeuzevragen voor te schotelen over verschillende thema's zoals identiteit⁴. Dit resulteerde in een uitgebreid rapport over de identiteitsbeleving van jongeren⁵. **Hoewel de overgrote meerderheid van de Waddisters aangaf zichzelf te kunnen zijn, kon één op de vijf dat niet.** Ze gaven aan het gevoel te hebben niet aanvaard te worden door anderen. Heel wat Waddisters vroegen ook meer aandacht voor maatschappelijke thema's op school en wilden graag meer lessen rond psychisch welzijn⁶.

Ook specifiek in de schoolcontext ervaren heel wat jongeren drempels om zichzelf te zijn⁷. Tussen januari en maart 2017 onderzocht de Vlaamse Scholierenkoepel bijvoorbeeld hoe het gesteld was met stress bij leerlingen⁸. Uit de bevraging bleek dat heel wat leerlingen soms moeilijk zichzelf kunnen zijn op school, en dat dit een belangrijke trigger is van stress. Volgens de leerlingen is er te weinig aandacht voor de persoon achter de leerling. Ze worden bedolven onder punten, lesdoelen en regels. Samen met de leerlingen werd ook nagedacht over manieren om stress zoveel mogelijk te beperken. Volgens de leerlingen

*Eén op de vijf
Vlamingen kan
zichzelf niet
zijn.*

is het bijvoorbeeld cruciaal om in te zetten op een goede klassfeer. Ook minder strenge kledingvoorschriften zijn volgens de leerlingen belangrijk, want strenge kledijregels beperken hen om hun identiteit vrij te beleven.

De resultaten van het stressonderzoek werden ook bevestigd op de Kinderrechtendag. Op 19 november 2021 verwelkomde het Vlaams Parlement meer dan zeventig jongeren tussen veertien en achttien jaar⁹. De jongeren staken de koppen bijeen over verschillende onderwerpen (klimaat, mobiliteit, gelijke kansen, onderwijs, vrije tijd en welzijn). Dit resulteerde in concrete aanbevelingen per onderwerp. Zo concludeerde de werkgroep onderwijs dat *“de school een weerspiegeling moet zijn van de samenleving waarin elke jongere zichzelf kan zijn en eigen keuzes kan maken. Ook over kleren en wel of niet meegaan op schooluitstap”*¹⁰.

Het belang om zichzelf te kunnen zijn, en de rol van de school hierin, kreeg ook in de andere werkgroepen heel wat aandacht. Jongeren willen dat thema's als diversiteit en jezelf zijn (meer) aan bod komen op school¹¹. Ook hier vonden jongeren het belangrijk om vrij te kunnen kiezen hoe ze zich kleden, omdat kleren een belangrijk deel zijn van hun identiteit¹².

Jezelf zijn is dus niet voor elke jongere even evident, terwijl het wel erg belangrijk is om te weten én te kunnen zijn wie je bent. Kinderen en jongeren die beter in hun vel zitten, zijn minder vatbaar voor negatieve invloeden en scoren ook beter op school¹³.

Jongeren willen dat thema's als diversiteit en jezelf zijn (meer) aan bod komen op school.

Identiteit, wat is dat nu eigenlijk?

Jongeren zijn volop bezig met het ontwikkelen van hun identiteit. Maar wat betekent identiteit?

Het begrip kan op verschillende manieren invulling krijgen¹⁴. Het is niet eenvoudig om het begrip identiteit eenduidig en helder te definiëren. **Dat is niet geheel verrassend, gelet op de complexiteit van het concept en het multidimensionale karakter**¹⁵. Niettemin zijn er een aantal kenmerken die de verschillende omschrijvingen gemeenschappelijk hebben.

1 IDENTITEIT ONTSTAAT NIET IN EEN VACUÛM

Elke persoon vormt zelf zijn/haar/hun identiteit, maar ook de omgeving heeft een grote impact op deze identiteitsvorming. **Zo worden jongeren niet alleen beïnvloed door de plek waar ze opgroeien, maar ook door hun vrienden of school¹⁶.** Het is belangrijk om als leerkracht bewust te zijn van die verschillende leefwerelden, aangezien die met elkaar kunnen botsen¹⁷. Op school willen leerkrachten bijvoorbeeld dat elke leerling goed studeert, terwijl van sommige leerlingen thuis wordt verwacht dat ze helpen in het familiebedrijf¹⁸. **Een leerkracht kan de identiteitsontwikkeling van leerlingen onbewust beïnvloeden.** Zo zijn de leerkrachten van Alana en Janne zich misschien niet bewust van de impact van hun gedrag, terwijl zowel Alana als Janne zich door het gedrag van hun leerkracht niet gesteund voelen op school. Anderzijds kunnen leerkrachten hun impact ook bewust en op een positieve manier inzetten. Ze kunnen leerlingen bijvoorbeeld laten kennismaken met nieuwe identiteiten en hen laten reflecteren over wie ze zijn en wat ze voelen¹⁹.

2 IDENTITEIT IS MEERVOUDIG

Identiteit wordt soms vergeleken met een lasagne of een taart²⁰. Dat komt omdat iedereen bestaat uit verschillende (lasagne)laagjes of (taart)delen. **Elke identiteit bestaat m.a.w. uit verschillende deelidentiteiten, zoals religieuze identiteit, culturele identiteit, etnische identiteit of genderidentiteit.** Een persoon kan dus tegelijk Afghaan, Vlaming, Bruggeling, gelovig, dochter, zus, muzikant, ambitieus, competitief, empathisch en hetero zijn. Niemand is maar één iets, iedereen is een optelsom van verschillende deelidentiteiten²¹. Daarom is het belangrijk om, ook als leerkracht, niet de focus te leggen op één aspect van iemands identiteit, bv. zijn of haar levensbeschouwing of herkomst. Dit wekt immers de indruk dat de rest er niet (meer) toe doet²². Zo is Hadiz niet alleen Afghaans, hij is ook sportief en gevoelig. Een voortdurende focus op een deelaspect van zijn identiteit kan er voor zorgen dat Hadiz een extreme invulling gaat geven aan deze deelidentiteit, en zich bijvoorbeeld gaat afzetten tegen alles wat niet Afghaans is²³.

3 IDENTITEIT IS DYNAMISCH

Identiteit is een breed concept. Het omvat niet alleen onveranderlijke aspecten, zoals afkomst of biologisch geslacht, maar ook veranderlijke aspecten, zoals culturele en religieuze kenmerken of capaciteiten²⁴. Deze veranderlijke aspecten zijn dynamisch en evolueren voortdurend. Tijdens het leven worden nieuwe aspecten toegevoegd, terwijl andere verdwijnen. Dit geldt des te meer voor jongeren die nog volop hun eigen behoeftes leren kennen en ontdekken, en die bijvoorbeeld experimenteren met verschillende kledingstijlen

of hobby's. Een leerkracht kan jongeren hierin ondersteunen door hen te laten kennismaken met nieuwe identiteiten²⁵.

4 IDENTITEIT VERBINDT ÉN MAAKT UNIEK

Een eigen identiteit hebben, heeft ook een belangrijke functie. Het geeft richting en betekenis aan het leven. Enerzijds creëert het een gevoel van samenhang, anderzijds een gevoel van zelfstandigheid²⁶.

Identiteit in een juridisch jasje

Verschiedende internationale kinder- en mensenrechteninstrumenten bevatten een regeling over identiteit. Zo beschermt artikel 8, lid 1 van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (hierna: IVRK) het recht van elk kind om zijn/haar/hun identiteit te behouden²⁷. De verdragsstaten moeten het kind ook helpen om zijn/haar/hun identiteit te herstellen als die ontnomen is²⁸. De term identiteit wordt ook gebruikt in artikel 29 IVRK, waarin van de verdragsstaten wordt verlangd dat het onderwijs aan minderjarigen (o.a.) gericht is op het bijbrengen van eerbied voor de culturele identiteit. Het IVRK reikt zelf geen definitie aan van identiteit, maar de draagwijdte wordt over het algemeen breed opgevat²⁹.

Het VN-Kinderrechtencomité heeft geprobeerd om via zijn algemene commentaren de verdragsstaten een leidraad te bieden bij de interpretatie en de implementatie van deze verdragsbepalingen³⁰.

Zo zijn de vroege kinderjaren volgens het VN-Kinderrechtencomité een cruciale periode voor de verwezenlijking van de rechten van kinderen. In deze periode wordt immers de basis gelegd voor hun culturele en persoonlijke identiteit en ontwikkelende vermogens³¹. Vervolgens beginnen kinderen bij het doorlopen van hun tienerjaren hun eigen individuele identiteit te verkennen, die gevormd wordt door verschillende kenmerken, zoals seksuele oriëntatie, geloof of persoonlijkheid³². Het VN-Kinderrechtencomité vraagt verdragsstaten daarom om voldoende stil te staan bij de uitdagingen die het pad van adolescenten kruisen, en o.a. te zorgen voor een onderwijsklimaat waarin adolescenten voldoende ruimte krijgen

Artikel 8, lid 1 van het IVRK beschermt het recht van elk kind om zijn/haar/hun identiteit te behouden.

om zichzelf te ontwikkelen. Elk kind heeft recht op onderwijs dat is gericht op ontplooiing, ontwikkeling van talenten en respect voor (eigen en andere) waarden en cultuur³³. Want hoewel kinderen en jongeren universele basisbehoeften delen, hangt de wijze waarop deze behoeften tot uitdrukking komen af van een groot aantal persoonlijke, fysieke, sociale en culturele aspecten. Het VN-Kinderrechtencomité erkent daarom dat ieder kind uniek is, en dat rekening moet worden gehouden met die verscheidenheid³⁴.

Hoewel het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna: EVRM) niet expliciet verwijst naar identiteit, omvat ook dit verdrag een recht op identiteit³⁵. Dit recht wordt door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM) immers afgeleid uit het recht op eerbiediging van het privéleven in artikel 8 EVRM³⁶. Ook artikel 22 van de Belgische Grondwet beschermt het recht op privéleven, en krijgt een analoge invulling. Het is vaste rechtspraak van het Grondwettelijk Hof dat de grondwettelijke bepalingen inzake grondrechten, zoals artikel 22, moeten gelezen worden in samenhang met de analoge bepalingen in de mensenrechtenverdragen, zoals artikel 8 EVRM³⁷.

De bescherming van identiteit is dus niet beperkt tot formeel-juridische aspecten, zoals een recht op naam of nationaliteit, maar kan ook duiden op de persoonlijke identiteit, of hetgeen relevant is voor de psychologische stabiliteit van een kind³⁸. Het gaat om een overkoepelende term waaronder meerdere aspecten kunnen vallen. **Identiteitsrechten hebben bijgevolg een grote reikwijdte en kunnen minderjarigen in uiteenlopende situaties concrete bescherming bieden³⁹.**

Identiteit in het Vlaamse onderwijs

De Vlaamse Regering is verplicht om bij elke regeerperiode een nieuw, geïntegreerd jeugd- en kinderrechtenbeleidsplan voor te stellen, en om daarbij maximaal vijf prioriteiten naar voren te schuiven⁴⁰. Het huidige plan dateert van 2020 en loopt nog tot 2024⁴¹. Een van de vijf prioritaire doelstellingen is 'welbevinden en positieve identiteitsontwikkeling'. Het is de bedoeling om via concrete acties werk te maken van deze doelstelling, zodat kinderen en jongeren (beter) kunnen omgaan met verschillende uitdagingen, zoals prestatiedruk, levensvragen of identiteitsvraagstukken.

Zo wordt binnen het onderwijs de ‘whole school approach’ gestimuleerd, door scholen aan te moedigen werk te maken van een integraal gezondheidsbeleid met aandacht voor de gezondheid en het welbevinden van de leerlingen en leerkrachten. Daarnaast wordt ook ingezet op het verspreiden van ‘peer support’ binnen het onderwijs, omdat kinderen en jongeren vaak bij hun leeftijd- of leefstijlgenoten ten rade gaan bij problemen of vragen.

Identiteit wordt ook expliciet vermeld in de onderwijsdoelen. Dit zijn de doelen die de Vlaamse overheid vastlegt voor de verschillende onderwijsniveaus en -types⁴². De onderwijsdoelen zijn opgedeeld in zestien sleutelcompetenties, zoals zelfbewustzijn, burgerschap en lichamelijke en geestelijke gezondheid⁴³. De competentie burgerschap vereist dat er **aandacht gaat naar identiteit, omdat identiteitsontwikkeling een complex en dynamisch proces is en omdat identiteitsvorming een belangrijk onderdeel is van het groeipad van jongeren**⁴⁴.

*Onderwijsdoelen
zijn opgedeeld in 16
sleutelcompetenties.*

Een belangrijke kerntaak van het onderwijs is jongeren opleiden tot kritische en geïnformeerde burgers, zodat ze over de juiste vaardigheden beschikken om de ‘grotemensenwereld’ in te stappen⁴⁵.

Belangrijke kanttekening is dat op 16 juni 2022 het Grondwettelijk Hof de nieuwe eindtermen van de tweede en derde graad van het secundair onderwijs heeft vernietigd⁴⁶. De eindtermen zijn onderdeel van de onderwijsdoeleinden en zijn gebaseerd op de zestien sleutelcompetenties. Volgens het Hof zijn de eindtermen dermate omvangrijk en gedetailleerd, dat ze strijdig zijn met de door het artikel 24 van de Grondwet gewaarborgde vrijheid van onderwijs. Het Hof merkt daarbij op dat het aantal eindtermen sterk is toegenomen in vergelijking met vroeger, en dat dit onder meer het gevolg is van de ruime reikwijdte van de zestien sleutelcompetenties. Het is nog afwachten welke impact dit zal hebben. Het arrest van het Grondwettelijk Hof geeft tijd tot september 2025 om de situatie aan te pakken. Vlaams minister van Onderwijs Ben Weyts en de onderwijsverstrekkers⁴⁷ hebben ondertussen een akkoord bereikt over de ontwikkeling van nieuwe ‘minimumdoelen’, in plaats van eindtermen. Alle zestien sleutelcompetenties blijven wel behouden, maar drie ervan (Nederlands, talen en wiskunde-wetenschappen) krijgen de prioriteit. Het is de bedoeling om de nieuwe minimumdoelen klaar te hebben in maart 2023, zodat ze vanaf 1 september 2023 van start kunnen gaan. Nadien is het de bedoeling om ook minimumdoelen uit te werken voor de 1ste graad secundair onderwijs en het basisonderwijs⁴⁸.

Praktisch mee aan de slag als leerkracht

Scholen en leerkrachten kunnen jongeren ondersteunen in hun identiteitsontwikkeling. Maar zoals deze bijdrage ook aantoonde, heeft iedere leerling verschillende deelidentiteiten. Er is bijgevolg heel wat diversiteit in een klas. Er is al heel wat educatief materiaal ontwikkeld om leerkrachten die hiermee aan de slag willen gaan, te ondersteunen⁴⁹.

- **EDUbox Identiteit:** hoe identiteit bespreekbaar maken in de klas⁵⁰.
- **PXL Appwel:** een app die het welbevinden van leerlingen in het Vlaams secundair onderwijs meet en opvolgt⁵¹.
- **Procrustes toolkit:** maakt de theorie rond identiteitsontwikkeling op school concreet⁵².
- **Diversi-Date:** project om jongeren en leerkrachten op een creatieve, ervaringsgerichte manier met elkaar in gesprek laten gaan over identiteit, relaties, levensstijl en levensbeschouwing⁵³.
- **School Zonder Racisme:** activiteiten voor leerlingen, vormingen voor leerkrachten en projecten voor scholen⁵⁴. Een voorbeeld is het 'Project Interculturele Schoolcultuur', waarbij wordt gestreefd naar een school waar elke leerling zich thuis voelt, waar alle leerlingen gelijke kansen krijgen en ze zich maximaal kunnen ontwikkelen⁵⁵.
- **Rapport Vlaamse Scholierenkoepel tegen stress op school:** 32 recepten om iets aan stress te doen op school⁵⁶.
- **Take Off:** lessenspakket om geestelijke gezondheid bespreekbaar maken in de klas⁵⁷.
- **Infomobiel:** deze bus rijdt naar de scholen om jongeren laagdrempelig te laten kennismaken met geestelijke gezondheid en zo het taboe op geestelijke gezondheid te doorbreken⁵⁸.
- **Boeken met concrete, wetenschappelijk onderbouwde tips voor scholen en leerkrachten:** Agirdag, O. (2020). Onderwijs in een gekleurde samenleving. Berchem: Epo. 260 p.; Vlaamse Onderwijsraad (2020). Zonder wrijving geen glans: Identiteit en waarden op school. Leuven: LannooCampus. 182 p.
- **KlasCement:** gratis lesmateriaal en -inspiratie door en voor leerkrachten, ook over identiteit⁵⁹.
- **Vives Hogeschool Kortrijk:** interdisciplinair traject rond welbevinden bij kinderen en professionals⁶⁰.

Beleidsaanbevelingen

1. Blijf luisteren naar de stem van jongeren via laagdrempelig onderzoek.
2. Identiteit is een ruim begrip en kan voor elke jongere een andere invulling krijgen. Blijf deze ruime draagwijdte erkennen en respecteer alle (evoluerende) deelidentiteiten van elke jongere.
3. Identiteitsrechten hebben veel te bieden, gelet op hun ruime reikwijdte. Niettemin blijven deze rechten nog dikwijls onbenut. Betrek identiteitsrechten daarom vaker als onderzoeksonderwerp.
4. 'Jezelf kunnen zijn op school' blijft een belangrijk na te streven doelstelling voor het Vlaamse onderwijs, ongeacht de gekozen eindtermen.
5. Blijf educatief materiaal, bij voorkeur wetenschappelijk onderbouwd, ontwikkelen en aanbieden aan leerlingen en leerkrachten.

SAM - STEUNPUNT MENS EN SAMENLEVING

SAM, steunpunt Mens en Samenleving heeft als missie: sociale professionals, hun organisaties en het beleid versterken. Het werkt zo aan een sociaal rechtvaardige en duurzame samenleving, die voor elke burger de grondrechten garandeert en een goede kwaliteit van leven nastreeft.

SAM richt zich in eerste instantie naar mensen die werken in de Centra Algemeen Welzijnswerk, de jeugdhulp, het opbouwwerk, het straathoekwerk, de schuldhulpverlening en de hulp voor en ondersteuning van mensen met een handicap. Het slaat ook bruggen naar andere sociale professionals, organisaties en vrijwilligers die maatschappelijk kwetsbare mensen ondersteunen.

www.samvzw.be

EINDNOTEN

- 1 #DWW21 (2021). Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://dewarmsteweek.be/info/dww21>.

- 2 Zie bv. het onderzoek van de Vlaamse Jeugdraad rond psychisch welzijn: Vlaamse Jeugdraad (2017). *Psychisch welzijn*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://vlaamsejeugdraad.be/nl/adviezen/psychisch-welzijn>.

- 3 Van Goethem, H. (2021). *De Warmste Week geeft de fakkel door aan onze jongeren*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://communicatie.vrt.be/de-warmste-week-geeft-de-fakkel-door-aan-onze-jongeren-zij-kiezen-het-centrale-thema-van-vernieuwde-vrt-solidariteitsactie>; VRT (2021). 1 op de 5 Vlamingen kan zichzelf niet zijn. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.vrt.be/nl/over-de-vrt/nieuws/2021/11/12/1-op-de-5-vlamingen-kan-zichzelf-niet-zijn/>.

- 4 Wat is Waddist. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://sites.arteveldehogeschool.be/dejongeredenkt/>.

- 5 Waddist (2021). *Kunnen zijn wie je bent. De Warmste Week 2021*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van https://ambassade.be/nl/attachments/view/factsheet-kunnen%20zijn%20wie%20je%20bent_211216.

- 6 Ook in 2022 blijkt 'Goed in je vel' een thema te zijn dat jongeren belangrijk vinden. 'Hoe gaat het echt met jou?' is een vraag die bijna maandelijks door jongeren wordt ingestuurd: Waddist (2022). *Ingestuurde vragen Waddisters van september tot mei 2022*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van https://sites.arteveldehogeschool.be/dejongeredenkt/sites/sites.arteveldehogeschool.be/dejongeredenkt/files/factsheet_wat_leeft_het_meest_bij_jongeren_volgens_de_waddisters_def.pdf.

- 7 Voor meer informatie over de schoolbeleving van jongeren zie ook: Jeugdonderzoeksplatform. *Onderwijs en werk*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://databank.jeugdonderzoeksplatform.be/onderwijs-en-werk/3>.

- 8 VKS (2017). *Rapport tegen stress op school*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.scholierenkoepel.be/sites/default/files/upload/Rapport%20tegen%20stress%20op%20school%202017-09-01.pdf>.

- 9 KRC (2021). *Jongeren nemen Vlaams Parlement over op Kinderrechtendag*. Geraadpleegd

op 1 juli 2022, van <https://kinderrechten.be/project/jongeren-nemen-vlaams-parlement-over-op-kinderrechtendag>.

10 Commissie Onderwijs (2021). *Resolutie*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van https://kinderrechten.be/sites/default/files/resolutie_commissie_onderwijs.pdf.

11 Commissie Gelijke Kansen (2021). *Resolutie*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van https://kinderrechten.be/sites/default/files/resolutie_commissie_gelijke_kansen.pdf.

12 Commissie Welzijn (2021). *Resolutie*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van https://kinderrechten.be/sites/default/files/resolutie_commissie_welzijn.pdf.

13 Agirdag, O. (2020). *Onderwijs in een gekleurde samenleving*. Berchem: Epo

Vandemaele, S. (2021). *Meervoudige identiteit: help leerlingen het zelf uitzoeken*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.klasse.be/328725/meervoudige-identiteit-leerlingen-help-ontwikkelen/>

Vives Hogeschool Kortrijk (2019). *Welbevinden op school. Onderzoeksrapport*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van http://www.kekidatabank.be/doc_num.php?explnum_id=1933.

Voor meer informatie over het welbevinden van kinderen zie ook 'Children's Worlds, The International Survey on Children's Well-Being (ISCWeB)'. Dit is een grootschalige internationale survey die het subjectief welbevinden bij kinderen tussen 8 en 12 jaar in kaart brengt. Het onderzoek is te raadplegen via <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/jeugd/onderzoek/onderzoeksprojecten/internationaal-onderzoek-naar-het-welbevinden-van-kinderen>.

14 Zie bv. Groot woordenboek van de Nederlandse taal (Dikke Van Dale);

Freeman, M.D.A. (1996). *The New Birth Right. Identity and the child of the reproductive evolution*. The international Journal of Children's Rights, 283-284;

Giroux, M. & de Lorenzi, M. (2011). *Putting the Child First: A Necessary Step in the Recognition of the Right to Identity*. Canadian Journal of Family Law, 59-60.

15 Blauwhoff, R.J. (2009). *Foundational Facts, Relative Truths: A Comparative Study of Children's Rights to know Their Genetic Origins*. Cambridge: Intersentia, 20.

16 Over de invloed van de schoolomgeving op jongeren: JOP (2021). *Over leven op school. De rol van school in het leven van jongeren*. Leuven: Acco. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van https://www.vlaanderen.be/cjm/sites/default/files/2021-08/Over%20leven%20op%20school_WEB2.pdf.

Momenteel is aan de Universiteit Antwerpen ook een onderzoek lopende naar identiteitsvorming bij elfjarige kinderen die gedurende twee jaar worden opgevolgd. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://researchportal.be/nl/project/meervoudige-identiteiten-en-gedeelde-gevoelens-van-verbondenheid-een-kwalitatieve?>.

17 El Hadioui, I. (2015). *Hoe de straat de school binnendringt. Denken vanuit de pedagogische driehoek van de thuiscultuur, de schoolcultuur en de straatcultuur*. Amsterdam: Van Genneep.

18 Klassen Kennisbank (2022). *Identiteit*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://gelijkekanseninklas.nl/hoofdstuk/identiteit/#:~:text=Al%20op%20jonge%20leeftijd%20nemen,vindt%20plaats%20binnen%20verschillende%20leefwerelden>.

19 Verhoeven, M., Poorthuis, A. en Volman, M. (2017). *Exploreren kun je leren. Universiteit van Amsterdam*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.leraar24.nl/app/uploads/exploreren-opmaak-def-3108.pdf>.

20 Zie bv. Edubox identiteit. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van https://assets.mediawijs.be/2021-11/edubox_identiteit.pdf

Vandemaele, S. (2021). *Wat als de thuisidentiteit van een leerling botst met de school?* Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.klasse.be/328764/als-thuiscultuur-botst-met-schoolcultuur-gevolgen-identiteit/>.

De associaties zijn bovendien oneindig, denk aan een mozaïek, caleidoscoop, bloem, puzzel enz.

21 Tumult (2022). *Hoe ontdek ik wie ik ben*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.watwat.be/identiteit/hoe-ontdek-ik-wie-ik-ben>.

22 Vandemaele, S. (2021). *Meervoudige identiteit: help leerlingen het zelf uitzoeken*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.klasse.be/328725/meervoudige-identiteit-leerlingen-help-ontwikkelen/>

Vandemaele, S. (2021). *Wat als de thuisidentiteit van een leerling botst met de school?* Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.klasse.be/328764/als-thuiscultuur-botst-met-schoolcultuur-gevolgen-identiteit/>.

23 Voor meer informatie over hoe diversiteit en kwaliteitsvol onderwijs perfect kunnen samengaan: Agirdag, O. (2020). *Onderwijs in een gekleurde samenleving*. Berchem: Epo.

24 Blauwhoff, R.J. (2009). *Foundational Facts, Relative Truths: A Comparative Study of Children's Rights to know Their Genetic Origins*. Cambridge: Intersentia, 21

Giroux, M. & de Lorenzi, M. (2011). *Putting the Child First: A Necessary Step in the Recognition of the Right to Identity*. Canadian Journal of Family Law, 60.

25 Verhoeven, M., Poorthuis, A., Volman, M. (2017). *Exploreren kun je leren*. Universiteit van Amsterdam. <https://www.leraar24.nl/app/uploads/exploreren-opmaak-def-3108.pdf>.

26 Edubox identiteit. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van https://assets.mediawijs.be/2021-11/edubox_identiteit.pdf.

27 Verdrag inzake de Rechten van het Kind, aangenomen te New York op 20 november 1989, BS 17 januari 1992, 805.

28 Artikel 8, lid 2 IVRK.

29 Bou-Sfia, S. (2021). *De betekenis van identiteitsrechten voor kinderen in het Nederlandse familierecht. Een onderzoek naar de artikelen 8 IVRK en 8 EVRM*. Amsterdam: Off Page.

30 Bou-Sfia, S. (2021). *De betekenis van identiteitsrechten voor kinderen in het Nederlandse familierecht. Een onderzoek naar de artikelen 8 IVRK en 8 EVRM*. Amsterdam: Off Page.

31 VN-Kinderrechtencomité. General Comment nr. 7 over kinderrechten in de vroege kinderjaren.

32 VN-Kinderrechtencomité. General Comment nr. 20 over adolescentie.

33 VN-Kinderrechtencomité. General Comment nr. 1 over de doelstellingen van het onderwijs.

- 34 VN-Kinderrechtencomité. General Comment nr. 14 over het belang van het kind.
- 35 Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden van 4 november 1950, BS 19 augustus 1955, 5029.
- 36 Zie o.a. EHRM, 13 februari 2003, nr. 42326/98, Odièvre/Frankrijk, § 29; EHRM 7 februari 2002, nr. 53176, Mikulic/Kroatië, § 54 en 64.
- 37 Zie o.a. GwH 12 maart 2015, nr. 35/2015, B.5. GwH 25 juni 2015, nr. 94/2015, B.5.1. GwH 17 oktober 2019, nr. 142/2019, B.2.2.
- 38 Bou-Sfia, S. (2021). *De betekenis van identiteitsrechten voor kinderen in het Nederlandse familierecht. Een onderzoek naar de artikelen 8 IVRK en 8 EVRM*. Amsterdam: Off Page.
- 39 Bou-Sfia, S. (2021). *De betekenis van identiteitsrechten voor kinderen in het Nederlandse familierecht. Een onderzoek naar de artikelen 8 IVRK en 8 EVRM*. Amsterdam: Off Page.
- 40 Decreet van 20 januari 2012 houdende een vernieuwd jeugd- en kinderrechtenbeleid, BS 7 maart 2012, 14117; Besluit van 7 september 2018 van de Vlaamse Regering betreffende het jeugd- en kinderrechtenbeleid, BS 11 oktober 2018, 76956.
- 41 Departement Cultuur, Jeugd en Media (2020-2024). *Vlaams jeugd- en kinderrechtenbeleidsplan*. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van https://www.vlaanderen.be/cjm/sites/default/files/2021-02/vlaams-jeugd-en-kinderrechtenbeleidsplan_2020-2024%20%28%29.pdf.
- 42 Voor een verklarende woordenlijst: <https://onderwijsdoelen.be/verklarende-begrippenlijst>.
- 43 Artikel 139 van de Codex Secundair Onderwijs van 17 december 2010, BS 24 juni 2011, 38030.
- 44 De verschillende sleutelcompetenties zijn te raadplegen via <https://www.kwalificatiesencurriculum.be/zestien-sleutelcompetenties>.
- 45 JOP (2021). *Over leven op school. De rol van school in het leven van jongeren*. Leuven: Acco. Geraadpleegd op 1 juli 2022, van https://www.vlaanderen.be/cjm/sites/default/files/2021-08/Over%20leven%20op%20school_WEB2.pdf.

- 46 GwH 16 juni 2022, nr. 82/2022, Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.const-court.be/public/n/2022/2022-082n.pdf>. De gevolgen van de vernietigde bepalingen blijven gehandhaafd tot en met het schooljaar 2024-2025.
- 47 Het Katholiek Onderwijs Vlaanderen, het gemeenschapsonderwijs GO!, de Onderwijsvereniging van Steden en Gemeenten (OVSG), Provinciaal Onderwijs Vlaanderen en Overleg Kleine Onderwijsverstrekker.
- 48 Onderwijs Vlaanderen. Akkoord over aanpak ontwikkeling nieuwe minimumdoelen. Geraadpleegd op 19 oktober 2022, van <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/nieuwsoverzicht/akkoord-over-aanpak-ontwikkeling-nieuwe-minimumdoelen>.
- 49 Dit overzicht is niet exhaustief.
- 50 Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.vrt.be/nl/edubox/catalogus/#identiteit>.
- 51 Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.appwel.be/#what>.
- 52 Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.procrustes.be/toolkit/detail/identiteitsontwikkeling-op-school>.
- 53 Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.kcgezinswetenschappen.be/nl/diversidade>.
- 54 Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.schoolzonderracisme.be/>. Er bestaan ook specifieke workshops over identiteit: Wie ben ik? En wij? | School Zonder Racisme en Tips en tricks voor de leerkracht | School Zonder Racisme.
- 55 Een gezamenlijk project van School zonder Racisme vzw, de drie koepels van ouderverenigingen (VCOV, GO! Ouders en KOOGO), de Vlaamse Scholierenkoepel en Democratische Dialoog (Erasmus Hogeschool Brussel). Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.schoolzonderracisme.be/aanbod/interculturele-schoolcultuur>.
- 56 Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.scholierenkoepel.be/sites/default/files/upload/Rapport%20tegen%20stress%20op%20school%202017-09-01.pdf>.
- 57 Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.tegek.be/campagnes/school-en-jongeren/>

scholenaanbod/take-off.

58 Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.tegek.be/school-en-jongeren/scholenaanbod/infomobiel>.

59 Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.klascement.net/>.

60 Geraadpleegd op 1 juli 2022, van <https://www.vives.be/nl/sociaal-agogisch-werk/interdisciplinair-traject-welbevinden-bij-kinderen-en-professionals>.